

Чумак О. О.,
*начальник управління Державної виконавчої служби
 Головного управління юстиції у Кіровоградській області*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ОРГАНІВ

FOREIGN EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION OF INDIVIDUAL ENFORCEMENT DECISIONS JURISDICTIONS

Стаття присвячена вивченню зарубіжного досвіду правового регулювання питань примусового виконання рішень юрисдикційних органів у зарубіжних країнах, а також порядку його проведення.

Ключові слова: державний службовець, виконавче провадження, судові рішення, суд.

Стаття посвящена изучению зарубежного опыта правового регулирования вопросов принудительного исполнения решений юрисдикционных органов в зарубежных странах, а также порядка его проведения.

Ключевые слова: государственный служащий, исполнительное производство, судебное решение, суд.

The article is devoted to the definition of foreign experience of legal regulation of compulsory enforcement jurisdictions in foreign countries as well as the procedure for its implementation.

Key words: civil servant enforcement proceedings, judgment of the court.

Вступ. У більшості держав світу одним із найважливіших суб'єктів виконавчого провадження є сам орган примусового виконання судових рішень. При цьому варто звернути увагу на те, що досвід багатьох зарубіжних країн різниться в підходах до вирішення питання: є орган примусового виконання судових рішень частиною системи конкретного органу державної влади (міністерства юстиції, поліції або суду) або ж організований і діє як незалежний і самостійний орган влади. Так, наприклад, у Бельгії, Нідерландах, Люксембурзі, Шотландії, Швеції та Португалії функціонують незалежні органи примусового виконання судових рішень. Зокрема, у Швеції виконавче провадження здійснюється саме державними виконавцями, які є незалежними від судів та інших органів влади, хоча й знаходяться під офіційним наглядом міністерства фінансів і контролюються Виконавчою агенцією. У низці інших західноєвропейських держав виконавче провадження знаходиться у веденні національних судів. Наприклад, в Австрії виконавче провадження здійснює суд за місцем знаходження боржника або його майна, а в Іспанії виконання судового рішення реалізовує суддя, який безпосередньо виніс відповідне рішення. Поряд із цим варто звернути увагу на те, що в окремих державах світу існує практика, коли виконавче провадження також може покладатись і на нотаріусів (зокрема в Греції саме нотаріуси є повноважними виступати в ролі державних виконавців у виконавчих провадженнях про стягнення з боржника коштів).

Мета статті – визначення окремих питань зарубіжного досвіду правового регулювання примусового виконання рішень юрисдикційних органів.

Стан дослідження. Значний вплив на дослідження мали теоретичні праці таких правників: В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, А.С. Васильєва,

І.П. Голосніченка, Є.В. Додіна, Р.А. Калюжного, С.В. Ківалова, Н.Р. Нижник, О.В. Петришина, А.О. Селіванова, Ю.С. Шемшученка.

Виклад основного матеріалу. Необхідно також зазначити, що суб'єктами виконавчого провадження в багатьох державах світу можуть бути і приватні судові виконавці, які, як правило, створюються в тих країнах, де виконавче провадження розглядається як другий етап судового провадження (тому виконавче провадження найчастіше здійснюється під наглядом суду). Наприклад, у Болгарії діяльність (організація, правове становище, права та обов'язки), а також право брати участь у виконавчому провадженні приватних судових виконавців регламентована Законом Республіки Болгарії «Про приватних судових виконавців» 2005 року [1]. У Німеччині суб'єктами виконавчого провадження є сторони виконавчого провадження та судовий пристав (Gerichtsvollzieher), який вважається відносно самостійним органом правосуддя, діяльність якого регламентована Законом ФРН «Про судоустрій» [2], а також низкою норм Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) ФРН [3] (ураховуючи останні зміни до Кодексу та закону, що були внесені 31 серпня 2015 року [4]). Загалом діяльність судових приставів у ФРН, власне, як і в Англії, можна розцінювати як результат змішаної системи здійснення виконавчого провадження, в силу якої учасниками такого провадження вважається не тільки пристав, а й сам суд.

Так, аналізуючи досвід діяльності органів примусового виконання судових рішень різних держав світу і специфіку виконавчого провадження в таких країнах, можна дійти висновку, що ефективність виконання рішень суду незрівнянно вища в тих національних правових системах, де, з одного боку, їх здійснює незалежний орган (незалежний від суду та центральних органів влади), з іншого боку, – орган,

що наділений силовим елементом (найкращим прикладом цього є США). Разом із тим варто погодитись із тими вченими, які наголошують на тому, що для забезпечення стягнення з метою відновлення майнових прав важливе значення мають саме соціально-економічні, природні, географічні, соціально-психологічні, ідеологічні, освітні, культурні, побутові й інші фактори, що безпосередньо пов'язані з механізмом правового регулювання [5, с. 100, 101].

Однак, незважаючи на те що становлення законодавства про виконавче провадження в різних державах світу концентрувалось на оптимізації діяльності органів примусового виконання судових рішень, законодавці низки цивілізованих країн також звертали особливу увагу й на максимізацію ймовірності добровільного виконання боржниками своїх зобов'язань. Для цього суб'єктами правотворчої діяльності в нормативних актах прописувались вигідні позитивні та негативні умови такого добровільного виконання виконавчих листів. Наприклад, у Болгарії, відповідно до положень ЦПК [6], слідом за рішенням суду видаються виконавчі листи, які повинні виконуватися боржником у 14-денний термін. Якщо боржник не виконує ці умови в установлений строк, заявник може звернутися до приватних чи державних судових приставів для примусового виконання судового наказу, що тягне за собою додаткові витрати для боржника.

Цікавим у цьому аспекті є досвід Ізраїлю, де невиконання боржником виконавчих документів у встановлені строки може розцінюватись як «неповага до суду». За таке правопорушення суд може накласти на винуватого боржника обов'язок щоденної сплати штрафу (до моменту початку виконання ним виконавчих документів), розмір якого повинен стимулювати порушника до виконання зобов'язань, однак не може перевищувати розміру самого стягнення [7, с. 82–83].

Максимізація ймовірності добровільного виконання боржниками своїх зобов'язань також часто залежить від ефективності процедури доведення до відома боржника документів виконавчого провадження. Так, наприклад, в Італії пристави та/або інші посадові особи Бюро повідомлень, виконань та опротестування Італійської Республіки (компетенція яких охоплює відповідну територіальну одиницю республіки) повинні повідомляти боржника про заборгованості (а також про можливості погасити таку заборгованість у добровільному порядку) під час безпосереднього візиту до боржника (про це підписується відповідний акт) або поштою. У тому випадку, коли судовий пристав використовує для повідомлення боржників поштовий сервіс, він зобов'язаний посылати повідомлення в такій кількості (окремими листами), яка буде відповідати кількості одержувачів, незважаючи навіть на те що такі мають одне місце проживання [8]. При цьому, спираючись на ст. 143 ЦПК Республіки Італії [9, р. 14], а також на вказівки, які містяться в Повідомленні Судового департаменту організації, персоналу та послуг Італії N VI-DOG/1783/03-1/2012/CA

від 25 листопада 2012 року [10], якщо стане відомо, що за адресою, на яку надсилались документи виконавчого провадження, сам боржник не проживає, пристав повинен провести розслідування із цього приводу і знайти фактичне місце проживання (або перебування) боржника, на яке потрібно повторно відіслати відповідні документи. В Італії, так само як і в Бельгії, виконавець у процесі розшуку боржника може звернутись зі спеціальними запитом до податкових органів і органів соціального захисту, які повинні надати інформацію про боржника, з якої можна дізнатись про його місце проживання чи перебування. Якщо таке місце проживання (чи перебування) не вдається в'янути, пристав повинен повідомити боржника про виконавче провадження шляхом розміщення відповідного повідомлення в засобах масової інформації.

У свою чергу, в Польщі, наприклад, у силу п. 1 ст. 805 ЦПК [11] (зі змінами станом на 2015 рік [12]) у день видачі виконавчого листа (*tytuł wykonawczy*) боржнику вручається повідомлення про початок виконавчого провадження (в повідомленні також відображено зміст виконавчого листа і способи його виконання, а також можливості, терміни й способи оскарження такого документа), разом із тим копія виконавчого листа, справжність якого, як правило, підтверджується судовим приставом (*komornik*). При цьому ці документи, за правилами ЦПК Республіки Польщі, вручаються боржнику одним із двох способів: 1) безпосередньо (судовий пристав вручає документи безпосередньо боржникові в руки, про що той підписує спеціальний акт про вручення); 2) через поштових операторів (у друкованій формі за вказаною адресою за допомогою поштового оператора).

Необхідно відзначити, що в тому випадку, коли документи вручаються боржнику через поштових операторів, це означає, що такий лист залишається на зберіганні у відповідному відділенні пошти, а боржнику надсилається лише повідомлення про місце знаходження такого листа з усіма відповідними реквізитами. У тих випадках, коли доставка листа вважається неможливою (стає зрозумілим, що адресат-боржник не проживає за вказаною адресою й/або не працює за вказаною адресою; такий факт встановлюється в тому разі, якщо лист, який знаходиться в поштового оператора, боржник не забирає понад сім днів, а повідомлення про місцезнаходження листа судового пристава залишається «без руху» в поштової скриньці або «в дверях квартири» адресата), за правилом пар. 1 ст. 139 ЦПК Республіки Польщі, після закінчення семи днів лист, що знаходиться у відповідному відділенні пошти, залишається ще на сім днів, про що адресат-боржник повідомляється повторним повідомленням. Разом із цим варто врахувати, що якщо після закінчення всього терміну (а саме 14 днів) адресат усе ж не забрав листа (тобто вручення такого листа за фактом є неможливим), то такий лист із документами вважається доставленим останнім (чотирнадцятим) днем зазначеного періоду, через що такого боржника вносять до офіційного реєстру боржників.

У тих же випадках, коли лист адресату було доставлено, за правилом пар. 2 ст. 805 ЦПК Республіки Польщі, такий боржник має право вимагати від судового пристава пред'явити йому виконавчий лист в оригінальному вигляді для ознайомлення і звірки з врученою йому копією. Для цього боржник звертається з відповідним клопотанням до Канцелярії судового пристава (Kancelaria komornicza), що знаходиться при відповідному районному суді (голови якого такий пристав підпорядковується й перед яким звітує).

Водночас варто зазначити, що виконавче провадження низки зарубіжних країн, будучи спрямованим на стягнення боргів, передусім вирішує питання примирення кредитора та боржника як сторін виконавчого провадження (зокрема така практика використовується в Нідерландах, Німеччині, Франції, Польщі та Іспанії). Наприклад, у Франції спроба примирення сторін провадження взагалі є обов'язковою в тих випадках, коли ставиться питання про накладення стягнення на заробітну плату боржника. У свою чергу, у ФРН спроба примирення сторін провадження є питанням із категорії «делікатних», оскільки заяву про спробу примирення може подати лише кредитор і виключно у випадках, коли виконавцем у конкретному виконавчому провадженні є приватний пристав. При цьому варто врахувати, що в силу ст. 850h ЦПК ФРН [3] як особлива непряма спроба примирення передбачено виняток із загального правила: заявити про бажання примирення може боржник шляхом подання заяви про виключення з опису окремого майна, яке він вважає життєво необхідним. У процесі такого виключення з опису майна приватний пристав може (за власною ініціативою) запропонувати сторонам укласти мирову угоду, пояснюючи при цьому особливості й наслідки такої дії для обох сторін провадження.

Також характерним у цьому питанні є приклад сусідньої Польщі, де мирна угода буває двох видів: судова (sądowa) та позасудова (rozsaądowa) мирна угода. При цьому обидва види таких угод співвідносяться з процесом виконавчого провадження будучи тільки виконавчим листом (якщо угода судова). Разом із тим у Польщі можуть укладатись також і квазімирні угоди, що досягаються сторонами (кредитором і боржником) в усній формі. Однак варто наголосити на тому, що практика укладання таких угод має низку складнощів щодо їх реалізації. По-перше, потрібно зазначити, що усна мирна угода ґрунтується на тому, що боржник виплачує кредитору всю заборгованість (найчастіше в розстрочку), враховуючи також і пов'язані з виконавчим провадженням витрати заявника, а сам кредитор повинен прагнути своїми діями (чи бездіяльністю) не погіршувати становище боржника в провадженні. По-друге, для усної мирної угоди необхідний виконавчий лист, у якому підтверджено раціональність і сам розмір суми боргу. По-третє, усна мирна угода може укладатись і виконуватись виключно у двох ситуаціях, а саме:

1) тоді, коли ще не відкрито виконавче провадження. Це стосується тих випадків, коли кредитор отримав виконавчий лист, але не бачить доцільності у зверненні до судового пристава, так як боржник або добровільно погашає всю заборгованість, або (за домовленістю сторін) погашає борг у формі розстрочки;

2) тоді, коли вже відкрито виконавче провадження. У тих випадках, коли кредитор уже звернувся до відповідного судового пристава, а боржник вирішує відразу ж погасити весь борг чи погасити його поетапно (в розстрочку за домовленістю сторін), кредитор не повинен допускати ситуації, у якій такий боржник буде нести «несправедливі витрати». Зокрема, це виражається в тому, що [13; 14; 15] кредитор стає на сторону боржника, коли той подає судовий позов (ґрунтуючись на ст. ст. 767, 770, 840 ЦПК Республіки Польщі) проти судового пристава, який передчасно наклав на боржника штрафи; кредитор сам погашає всі борги, обумовлені виконавчим провадженням за домовленістю сторін.

Стосовно такого питання, як право сторони виконавчого провадження на оскарження рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб органів примусового виконання судових рішень, варто підкреслити, що часто в законодавчих нормах різних держав прямо позначаються конкретні випадки, за якими державні виконавці несуть ту чи іншу відповідальність (тобто на основі цих статей учасники виконавчого провадження можуть подавати проти ймовірно винуватих виконавців позови до суду чи до квазісудових органів, якщо вважають, що має місце порушення їхніх процедурних прав), хоча переліки таких випадків, як правило, не є вичерпними.

Наприклад, у ст. ст. 6 і 70 Закону Республіки Польщі «Про судових приставів та виконавче провадження» 1997 року [16] польський законодавець установив правило, згідно з яким судові пристави несуть відповідальність за шкоду, заподіяну ними, в разі розголошення банківської таємниці або податкового стану учасника виконавчого провадження (таку ж відповідальність несуть і в разі порушення ст. 20 зазначеного Закону, а саме: за дії щодо неправомірного використання зазначеної інформації); порушення дисципліни (груба неповага до законів).

При цьому потрібно звернути увагу на те, що притягнення до відповідальності за протиправні діяння та/або рішення державних виконавців у різних державах відбувається по-різному й залежить від орієнтації на незалежність таких приставів. У державах, де орган примусового виконання судових рішень є незалежним, державні виконавці притягуються в адміністративному порядку через квазісудові органи (дисциплінарними комітетами, комісіями тощо, рішення яких можуть бути надалі оскаржені в судовому порядку), а в тих державах, де такий орган є частиною структури суду чи іншого органу влади, – виключно в судовому порядку. Показовим прикладом у цьому питанні є досвід оскарження рішень, дій чи бездіяльності та притягнення до відповідальності приватних державних

виконавців у Болгарії. Так, у силу ст. 74 Закону Республіки Болгарії «Про приватних судових виконавців» 2005 року [1] приватний судовий виконавець відповідає за збиток, який він неправомірно заподіяв під час виконання своїх повноважень. Насамперед варто звернути увагу на те, що в болгарській практиці оскарження рішень державних виконавців найважливішу роль відіграє саме Дисциплінарний комітет Палати судових виконавців, до якого входить рівна кількість представників Палати судових виконавців і Міністерства юстиції Республіки Болгарії. Цей орган є ключовим у питанні притягнення виконавця до відповідальності, тільки з огляду на те, на що він може накладати штрафи приватного примусу за порушення законодавства про виконавче провадження й статутних норм і стандартів (найчастіше це порушення положень ст. 428 ЦПК Республіки Болгарії про офіційне повідомлення боржника про строки добровільного виконання зобов'язання та про дату відкриття виконавчого провадження; пар. 2 п. 1 ст. 426 ЦПК Республіки Болгарії про неправомірне ігноруванні заяви кредитора порушити виконавче провадження й ужити відповідних примусових заходів; пар. 1–8 п. 1 ст. 433 ЦПК Республіки Болгарії про неправомірне припинення виконавчого провадження; про неправильне визначення розміру суми зборів, пов'язаних із виконавчим провадженням; про фінансові порушення у виконавчому провадженні, зокрема ті, які пов'язані з процедурою публічного продажу арештованого майна [17, с. 66]). Відтак адміністративно-дисциплінарна процедура щодо державного виконавця може бути ініційована за заявою учасника виконавчого провадження, який вважає, що судовий виконавець порушив законодавство про виконавче провадження своїм рішенням і/або дією (бездіяльністю). Наприклад, у 2015 році Дисциплінарним комітетом на приватних судових виконавців було накладено 18 доган; 6 тимчасових усунень від виконання повноважень; 7 тривалих усунень від виконання повноважень (із яких 1 – на вісім місяців, 3 – на один рік і 3 – на три роки); фінансові санкції у вигляді штрафів (із яких 37 – у розмірі від 100 до 1 000 лв., 30 – від 1 000 до 5 000 лв., 12 – від 5 000 до 10 000 лв., 2 – у сумі, що перевищує 10 000 лв., і 2 – понад 20 000 лв.) [17, с. 64].

При цьому важливо відзначити, що болгарський законодавець у ч. 2 ст. 74 Закону Республіки Болгарії «Про приватних судових виконавців» прямо встановлює правило, в силу якого держава не відповідає за дії приватних судових виконавців, у тому числі й тоді, коли такого виконавця притягують до фінансової відповідальності. Так, у разі залучення приватного судового виконавця до відповідальності в рамках провадження в Дисциплінарному комітеті або в рамках судового провадження відшкодування шкоди, яку він заподіяв стороні виконавчого провадження, має покриватися за рахунок винуватого виконавця або за рахунок його страховки (якщо в конкретному випадку настав страховий випадок). Варто підкреслити, що наявна судова практика щодо

оскарження неправомірних дій і рішень приватних судових виконавців є дуже широкою [18; 19; 20; 21], при цьому суди, як правило, справедливо приймають рішення на користь потерпілої сторони виконавчого провадження.

Висновки. Отже, підводячи підсумок усьому вищевикладеному, вважаємо за доцільне наголосити на такому:

1. Наслідком незалежності органів примусового виконання судових рішень є оперативність виконавчого провадження. Найкращі результати в такій практиці демонструє Швеція, де найвищі показники оперативності виконавчого провадження по Європі були досягнуті завдяки створенню виконавчого агентства, що не підпорядковане судовій владі та є незалежним органом виконавчої влади. Саме така модель функціонування органу примусового виконання судових рішень, що фактично не має аналогів у Європі, є найбільш вдалою для запозичення нашою правовою системою.

2. В умовах розвитку ринкової економіки й пов'язаних із цим відносин власності виникає потреба в регламентації діяльності приватних виконавців. Як приклад регламентації діяльності таких виконавців може стати досвід ФРН і Болгарії. Убачається доцільність у висуванні законодавцем до таких виконавців більш суворих вимог, а саме: наявність у кандидатів на посаду приватних виконавців повної вищої юридичної освіти; складання такими кандидатами кваліфікаційного іспиту; обов'язкова належність приватних виконавців до Палати державних виконавців, що буде займатись контрольно-наглядовими та організаційно-правовими питаннями діяльності приватних виконавців (ураховуючи й повноваження щодо притягнення таких виконавців до юридичної відповідальності).

3. У рамках українського законодавства повинна бути закріплена норма про мирову угоду на етапі виконавчого провадження, яку можуть укласти сторони провадження за посвідченням державного виконавця. У такій угоді повинні вказуватись сторони угоди; дата, з якої набирають силу умови договору; умови виконання боржником своїх обов'язків (якщо передбачається розстрочка, то повинна складатись таблиця сплати боргу чи, наприклад, схема покриття шкоди). У разі належного виконання сторонами провадження умов мирної угоди, ні до однієї зі сторін такого провадження не можуть застосовуватись ті чи інші санкції, що передбачаються виконавчими документами (зокрема боржнику не нараховується пеня, не може бути арештовано та реалізовано його майно тощо).

4. Для оптимізації процесу оскарження дій, бездіяльності й/або рішень посадових осіб – державних виконавців необхідно за досвідом Болгарії, Бельгії та Нідерландів створити Палату державних виконавців, де діяв би Дисциплінарний комітет (як квазісудовий орган), який міг би розглядати скарги на державних виконавців за прискореними процедурами. Рішення комітету не повинні бути остаточними, а такими, що можуть бути надалі оскаржені в судовому порядку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. За частните съдебни изпълнители : Закон на Република България от 10.05.2005 // Държ. вестн. – 2005. – № 43. – С. 12.
2. Gerichtsverfassungsgesetz : Gesetz vom 27.11.1877 // Reichsgesetzblatt. – 1877. – S. 41.
3. Zivilprozessordnung : Gesetz vom 30.11.1877 // Reichsgesetzblatt. – 1877. – S. 83.
4. Zehnten Zuständigkeitsanpassungsverordnung : VO vom 31.08.2015 // Bundesgesetzblatt. – 2015. – № 35. – Teil I. – S. 1474.
5. Батычко В.Т. Исполнительное производство в зарубежных странах / В.Т. Батычко // Извес. ЮФУ. – 2008. – № 10. – С. 99–105.
6. Граждански процесуален кодекс : Закон на Република България от 06.07.2007 // Държ. вестн. – 2007. – № 59. – С. 1.
7. Братухина Н.А. Анализ эффективных систем исполнительного производства за рубежом. / Н.А. Братухина, Т.В. Яялиева // Экон. и право. – 2015. – № 8–9 (54–55). – С. 78–84.
8. La corte suprema di cassazione, Sezione II, 20.07.1995 № 7904 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ricercagiuridica.com/cassazione/>.
9. Codice di procedura civile italiano : Legge, appr. con il Regio decreto-legge 28.10.1940 N 1443 (Edizione Marzo 2014). – Rome : Altalex, 2014. – 111 p.
10. Notificazione ex art. 143 c.p.c. indispensabile la relata negativa dell'Ufficiale Giudiziario : Notificazione Dipartimento dell'Organizzazione Giudiziaria, del Personale e dei Servizi, Direzione Generale del Personale e della Formazione, 26.11.2012 Prot. VI-DOG/1783/03-1/2012/CA [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.auge.it/notificazione-ex-art-143-c-p-c/>.
11. Kodeks postępowania cywilnego : Ustawa z dnia z dnia 17.11.1964 // Dziennik Ustaw. – 1964. – № 43. – Poz. 296.
12. Kodeks postępowania cywilnego : Ustawa z dnia z dnia 17.11.1964 (stan prawny: 2015) // Dziennik Ustaw. – 2015. – Poz. 1567.
13. Uchwała składu siedmiu sędziów : Uchwała, Izba Cywilna, zasada prawna z dnia 27.11.1986 N III CZP 40/86 // Orzecznictwo Sądu Najwyższego. – 1987. – № 5–6. – Poz. 71.
14. Uchwała składu siedmiu sędziów : Uchwała, Izba Cywilna, zasada prawna z dnia 09.09.1987 N III CRN 233/87 // Orzecznictwo Sądu Najwyższego. – 1989. – № 10. – Poz. 161.
15. Uchwała składu siedmiu sędziów : Uchwała, Izba Cywilna, zasada prawna z dnia 28.02.1995 N III CZP 20/95 // Orzecznictwo Sądu Najwyższego. – 1995. – № 5. – Poz. 83.
16. O komornikach sądowych i egzekucji : Ustawa z dnia 29.08.1997 // Dziennik Ustaw. – 1997. – № 133. – Poz. 882.
17. Цачева М. Доклад за дейността на Дисциплинарната комисия на Камарата на частните съдебни изпълнители за 2015 година : годишен отчет 2015 / М. Цачева // Камара на частните съдебни изпълнители. – София, 2016. – С. 56–66.
18. Решение Софийски районен съд, Гражданска колегия, I отделение, от 12.08.2011, гражданско дело № 36-608/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.bcpea.org/uploads/pdf/sudebna_praktika/Reshenie_12_08_2011_na_SRS.pdf.
19. Решение Върховният касационен съд на Република България, III гражданско отделение, от 21.09.2011, гражданско дело № 184 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.bcpea.org/uploads/pdf/sudebna_praktika/Reshenie184_21_09_2011_na_VKS.PDF.
20. Решение Пловдивският районен съд, VII гр.с., от 11.01.2013, гражданско дело № (секретно) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.bcpea.org/uploads/pdf/sudebna_praktika/Reshenie_ot_11_01_2013_na_PRS.PDF.
21. Решение Върховният касационен съд на Република България, III гражданско отделение, от 29.03.2013, гражданско дело № 372/12. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.bcpea.org/uploads/pdf/sudebna_praktika/reshenie_372_29.03.2013.PDF.